

Komplexné reštaurovanie starej tlače z roku 1629 zo zbierok Muzea středního Pootaví ve Strakonících

Eva Barbuščáková, Univerzita Pardubice, Fakulta Restaurování, Litomyšl

KLÍČOVÁ SLOVA
KEY WORDS

reštaurovanie – konzervovanie – knižná väzba – knižný blok – postila – stará tlač
restoration – conservation – book binding – text block – postil – old print

COMPLETE RESTORATION OF THE POSTILA FROM 1629

The contribution focuses on the complete restoration of the old print titled *“Postilla Aneb Kázání Ewangeličská Na Neděle a Svátky celého Roku wedlé obyčeje Cyrkwe Swaté Wsseobecné Křestianské”*. The collection of interpretations of Sunday and religious holidays was published in 1629, in Staré Město pražské in the workshop of the printer Pawel Sessius.

The object of restoration was in a poor condition. The previous treatments were evident either in a complete or fragmentary form throughout the book. Loss of materials and final malfunction of the book binding were caused by improper handling and unsuitable storage conditions of the book.

The thesis includes extended restoration documentation. Basic information about the book, typological description, extent of damages and necessary restoration interventions are collected in the extended restoration documentation. Besides the textual and graphical appendix, detailed photo documentation about the condition of the object before, during and after restoration is enclosed in the contribution.

Predmetom komplexného reštaurovania je stará tlač z roku 1629 zo zbierok Muzea stredného Pootaví v Strakonicih. Konkrétne ide o postilu, ktorá žánrovu spadá medzi knihy náboženského typu. Tento fakt nám prezrádza i úplný názov zbierky a to *Postilla Aneb Kázanj Ewangelictská Na Neděle a Swátky celého Roku wedlé obyčege Cyrkwe Swaté Wsseobecné Křestianské*. Termín Postila je zbierka výkladov z Biblie, ktorá tak tiež určovala liturgické potreby na celý cirkevný rok.¹¹ Autorom tohto diela bol Jakób Wujek z Wagrowca a prekladateľom z poľského jazyka do českého bol Ondřej Modestin. Zbierka bola vydaná roku 1629 v Prahe u tlačiara Pavla Sessiusa.

1 | Heslo Postilla, in: Ottův slovník naučný, sv. 20, Praha 2000, str. 307.

Z typologického hľadiska sa jedná o celousňovú knižnú väzbu s jednoduchou slepotlačovou výzdobou charakteristickou pre barokové obdobie. Pôvodné uzatváranie sa bohužiaľ nedochovalo a z pozostávajúcich fragmentov sa z veľkej pravdepodobnosti predpokladá, že šlo o dve dierkové spony s usňovými remienkami zachytené o trne v hrane prednej dosky. Kniha bola kvôli preventívnej ochrane v minulosti opatrená o jeden usňový remienok zachytený o nový trň zasadený na stred v hrane prednej dosky.

Obr. 1 Stav objektu pred reštaurovaním. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 2 Detail na hlavicu a roztvorený knižný blok pred reštaurovaním. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 3 Pohľad na organizmus šitia a drážku pred reštaurovaním. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 4 Zoradovanie knižného bloku. Foto: Eva Barbuščíková

Pri preskúmaní knižného bloku sa predpokladá, že kniha prešla dobovou preväzbou. Hlavným znakom sú papierové prúžky opatrujúce zložky na vonkajšej strane pri oblasti šitia. Spevnenie papierovými prúžkami zabezpečovalo pevnosť celej zložky. Aby bolo možné prejsť k tomuto ošetrovaniu papierovej podložky musel byť knižný blok rozošitý. Knižný blok bol teda šitý na tri dvojité motúzové väzy a dva zapošívacie stehy. Šitie bolo prevádzané tzv. "ob zložku".²

Rozsah poškodenia knižnej väzby bol alarmujúci či už vo funkčnosti objektu alebo v materiálových stratách. Pri podrobnejšom nahliadnutí do textového obsahu knihy bolo zistené zlé usporiadanie listov a zložiek. Pre mňa osobne bola táto problematika zdĺhavejšia a dané torzo bolo nutné ešte pred začatím prác usporiadať. Za pomocné prostriedky bola využitá archová signatúra,³ kustody,⁴ český text a nahliadnutie do exempláru z Národní knihovny v Praze.

Počas reštaurátorských zásahov boli využívané pracovné postupy, ktoré sa v reštaurátorskej praxi u komplexného reštaurovania knižnej väzby bežne využívajú. Počiatočný stav, postup prác a stav po reštaurovaní objektu bol zachytený v podrobnej fotodokumentácii.

Pred zakročením reštaurátorských zásahov bol prevedený prieskum diela zahŕňajúci meranie pH papierovej podložky, skúšky rozpíjivosti záznamových prostriedkov, odber vzoriek pre chemicko-technologické analýzy (useň- typ činenia, koherencia vlákien, teplota zmrštenia; pre papierovú podložku, niť, motúz- vlákňinové zloženie) a mikrobiologické analýzy.

2 | Pavla Bartová, *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* (diplomová práce), Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl, 2014.

3 | Petr Voit, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, Praha 2008, 2. vyd. (Bibliotheca Strahoviensis), s. 806.

4 | Petr Voit (pozn. 3), s. 507.

Obr. 5 Pohľad na mokré čistenie vo vodnom kúpeli. Foto: Eva Barbuščáková

Aby bolo možné venovať sa knižnému bloku a knižnej väzbe samostatne, bolo nutné pristúpiť k ich oddeleniu. Fragment predsádzky bolo možné oddeliť od zadnej drevenej dosky aj za sucha. Oddelovanie predsádzky od prednej dosky bolo nutné prevádzkať za pomoci parného skalpela. Celá knižná väzba bola čistená mechanicky suchou cestou s použitím huby Cleanmaster, Wishab a gummy obchodnej značky Milan. Ako ďalšie kompaktné čistiadla boli používané štetce so štetinami rôznych tvrdostí a jemností.

Zlepšenie mechanických vlastností, zbavenie sa nečistôt v štruktúre papierovej podložky a zvýšenie pH nám umožnilo čistenie mokrou cestou vo vodnom kúpeli a konsolidácia v podobe náterum s 0,5% roztokom Tylose MH 300.⁵¹

V knižnom bloku sa nachádzajú tri listy ktoré tvoria záznamové prostriedky v podobe pečiatok a farebného prípisu. Aby bolo možné pristúpiť k ďalšiemu plánovanému reštaurátorskému procesu, a to k mokrému čisteniu celého knižného bloku, bolo nutné použiť prechodnú fixáciu záznamových prostriedkov. Po využití prechodnej fixácie nedošlo k rozpíjaniu farebných záznamových prostriedkov. Vhodným fixatívom bola pevná biela kryštalická látka Cyklododekanu ($C_{12}H_{14}$) v tavenine. Rozsiahlosť chýbajúcich miest papierovej podložky v celom knižnom bloku bola dôvodom pre výber doplnenia papiera dolievaním papierovou suspenziou. Pred samotným začatím dolievania bola potrebná príprava papieroviny, ktorá sa skladá z nafarbenej papieroviny rozvláknenej v mixéri s demineralizovanou vodou a s 1,5% Tylose MH 300 ako glejidla. Dolievané neboli len poškodené dvojlisty, ale aj chýbajúce celé listy a dvojlisty. Proces dolievania bol prevádzaný na odsávacom stole. Posledné úpravy pri reštaurovaní papierovej podložky pozostávali zo zaistenia a spevnenia oslabených miest a trhlín papierovej podložky tónovaným japonským papierom. K lepeniu bola použitá 4% Tylose MH 6000.

Obr. 6 Dolievanie papierovinovou suspenziou na odsávacom stole. Foto: Eva Barbuščáková

Obr. 7 Pohľad na orezaný knižný blok. Foto: Eva Barbuščáková

51 | Michal Ďurovič, *Reštaurovaní a konzervování archiválií a knih*, Praha 2002, s. 222.

Obr. 8 Šitie knižného bloku. Foto: Eva Barbuščáková

Podľa archovej signatúry, živého záhlavia, číslovania v kapitolách a kus-tod bolo možné naspäť naskladať dvojlisty do zložiek a knižný blok zo-radit'. Po naskladaní dvojlistov do zložiek nasledovalo orezávanie knižného bloku do formátu.

Šitie bolo prevádzané pôvodným spôsobom rozmiestneným na tri nové prave zdvojené motúzové väzy a dva zapošívacie stehy u hlavy a päty knižného bloku. Pôvodný spôsob rozmiestnenia dvojtych väzov bol tak-tiež tolerovaný. Šilo sa spôsobom "ob-zložku". Niť vychádzala zo zložky v strede dvojitého väzu, obšívala jeden motúz, pod väzom prechádzala ku druhému motúzu, ktorý obtáčala a vracala sa do zložky. Po obšití druhého dvojitého väzu sa nevracia naspäť do tej istej zložky, ale vchádza do nasledujúcej zložky a pokračuje tak, akoby pokračoval v predchádzajúcej zložke. Týmto spôsobom sa ušijú dve zložky naraz.

Ušitý knižný blok bol pod záťažou zaglejený rozohriatym kostným gle-jom. Po uschnutí sa chrbát bloku prevlhlčil pšeničným škrobom a zagu-ľatil. Na chrbát knižného bloku boli nalepené nové medziväzné prelepy z textilného plátna. Dochované prelepy neboli použité z dôvodu ich sil-ného poškodenia. V prípade nových preleпов bolo vybrané ľanové plátno.

Stav drevených dosiek bol kritický a bolo potrebné zvoliť metódu reštau-rovania doplnením nových drevených častí ku pôvodným zachovalým častiam dosiek. Rozpadajúce časti drevených dosiek, ktoré boli napad-nuté drevokazným hmyzom boli odpílené. Petrifikácia⁶¹ by s prihliad-nutím k miere poškodenia a potrebnosti dosiahnuť v mieste nasadenia dostatočne pevného materiálu nemala potrebný účinok. Uvoľnené časti poškodených drevených dosiek boli vložené medzi ďalšie fragmenty z knižnej väzby. Po oddelení najviac poškodených častí bolo možné podstúpiť k dopĺňovaniu menších chýbajúcich častí. K tomuto účelu bol použitý tmel z kostného gleju a jemných pilín z bukoveho dreva. Nové drevené doplnky museli spĺňať kritéria, ktoré vyžadovali pôvodné časti drevených dosiek. Dbalo sa na rovnaký typ dreva a to bukoveho, rov-nakú hrúbku a smer kresby dreva. Pôvodná doska je radiálneho rezu. Pre dokonalé spojenie chýbajúcich častí dreva museli doplnky dokonale kopírovať tvar dosiek, ktorý dostali po odstránení poškodených partíí.

Obr. 9 Celkový pohľad na ušitý knižný blok. Foto: Eva Barbuščáková

Obr. 10 Pohľad na zaguľatý knižný blok a preplepené medziväzné polia. Foto: Eva Barbuščáková

Obr. 11 Šitie kapitálíku. Foto: Eva Barbuščáková

61 | Michal Ďurovič, *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Pra-ha 2002, s. 222.

Lepenie starých a nových častí drevených dosiek bolo vykonané za pomoci rozohriateho kostného gleju. Úspešne doplnené drevené dosky novými časťami sa ďalej opracovali do požadovaného pôvodného tvaru. Aby knižná väzba spĺňala funkčnosť bolo potrebné pristúpiť k ďalšiemu kroku a to k nasadeniu drevených dosiek k ušitému knižnému bloku. Rozstrapatené konce väzov spolu s medziväznými prelepami sú prilepené glejom na vnútornú stranu drevených dosiek.

Obr. 13 Pohľad na nasadené dosky a ušité kapitálíky. Foto: Eva Barbuščíková

Pri oddeľovaní knižného bloku od knižnej väzby a ich jednotlivých častí materiálov sa zistilo, že pôvodná väzba obsahovala i šité kapitálíky. Prvým znakom toho, že knižný blok mal kapitálíky bolo vybratie dosiek na okrajoch v chrbtovej oblasti knižného bloku. Vybraté miesta umožňovali plynulý prechod obšívajúcich kapitálíkov smerom na drevené dosky. Toto vybratie je viditeľné a dochované len u jedného z fragmentov pôvodných drevených dosiek. Ďalšou stopou bol objavený fragment textilného plátna medzi doskami a usňovým pokryvom. Jeho umiestnenie na okraji v oblasti päty u chrbta bloku medzi doskou a pokryvom prezrádzalo, že sa jedná o časť plátenného prúžku z najväčšej pravdepodobnosti obšívajúceho kapitálíku. Na základe týchto zistení bolo možné pristúpiť k rekonštrukcii nových kapitálíkov.

Poškodenie usňového materiálu sledujeme po celej ploche väzby. Straty sa vyskytujú v malých i väčších rozmeroch. Na základe týchto informácií bolo rozhodnuté pokryť knižnú väzbu na dvakrát. Pri prvom pokrytí bola použitá vopred vytenčená hnedá trieslom činená useň z telaciny. Ešte predtým, než sa useň vytenčila tenčiacimi nožmi bolo potrebné useň dofarbiť do požadovaného odtieňa liehovými moridlami. Po aplikovaní novej usne a dostatočnom uschnutí bola aplikovaná dochovaná useň. Obe usne boli pokryté rovnakým spôsobom, až na dĺžku doby prevlhčenia. U pôvodnej usni bolo potrebné predĺžiť prevlhčovanie pred pokrývaním. K pôvodnej usni sa pristupovalo opatrne tak, aby nedošlo k strate slepotlačovej výzdoby a k nadmernému zväčšeniu. Na lepenie bol použitý pšeničný škrob. Motúzové väzy boli vyviazané špagátom a ponechané v lise do druhého dňa. Takto mala pokrytá väzba čas dostatočne uschnúť a stopy po vyväzovaní okolo väzov sú dostatočne viditeľné. Napokon, už len ostávalo spracovať záložky a miesta u hlavic.

Obr. 12 Čiastočná rekonštrukcia žliabku na zadnej doske. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 14 Spracovávanie a lepenie záložiek. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 15 Pohľad na pokrytú knižnú väzbu novou usňou. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 16 Vyväzovanie väzov na chrbte. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 17 Pohľad na knižnú väzbu po reštaurovaní. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 18 Detail na hlavicu a roztvorený knižný blok po reštaurovaní. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 19 Pohľad na drážku po reštaurovaní. Foto: Eva Barbuščíková

Obr. 20 Celkový pohľad na knižnú väzbu, ochrannú krabicu, súbor fragmentov, výpis z reštaurátorskej dokumentácie a fotografie pred a po reštaurovaní. Foto: Eva Barbuščíková

Záverečným krokom týkajúcim sa knižnej väzby bolo vylepenie prídoštia predsádkami. Ako adhezivum bol použitý pšeničný škrob.

Kovové časti knižnej väzby sa dochovali iba vo veľmi malej miere. Z pôvodného kovania je to veľmi malý fragment z trňa, ktorý sa nachádzal v hrane prednej dosky na mieste bližšie k päte knižného bloku. Druhý kovový prvok je nepôvodný a je z obdobia preväzby. Ide o trň, ktorý sa nachádzal v hrane v strede prednej drevenej dosky. Stav kovania je veľmi kritický a obe kovové časti sú veľmi skorodované. Preto sa pristúpilo ku konzervátorskému zásahu. Kovové prvky napadnuté koróziou bolo nutné odmastiť roztokom liehu s benzínom (50:50) a opláchnuť v demineralizovanej vode. Povrch kovania a ich korózia bola ustálená použitím 20% roztoku taninu⁷¹ v destilovanej vode.

Stav poškodenia knižnej väzby a knižného bloku bol alarmujúci a počas prieskumu sa zistilo mnoho zaujímavých skutočností, vykazujúcich, aký bol pôvodný stav určitých častí diela a k akým poškodeniam po čase došlo.

Zreštaurovaný objekt je uložený v ochrannej krabici z alkalickej lepenky. V nej sa nachádzajú fragmenty (vrátane zakonzervovaných kovových prvkov), výpis z reštaurátorskej dokumentácie a fotografie zobrazujúce stav diela pred a po reštaurovaní. Reštaurátorská práca zahŕňa vypracovanú reštaurátorskú dokumentáciu s fotodokumentáciou, obrazovou, textovou a grafickou prílohou. Reštaurátorské práce prebiehali od februára do augusta 2016.

71 | Roman Kubička a kol., *Výkladový slovník: malířství, grafika, restaurátorství*, Praha 2004, s. 284.